

De diepe sporen die oorlogen nalaten op mensen en hun leefomgeving vragen om uitleg en interpretatie. Al was het maar om ervan te leren.

Historie in laagjes

HANS WILLEMS

Volkswagen. Een prima automerk. Maar ook een auto die bij zijn ontstaan een van de hoekstenen was van Hitlers nazi-ideologie. Ontworpen voor een modelgezin in een van vreemde smetten gezuiverd, genationaliseerd Duits landschap.

Rob van der Laarse, hoofddocent aan de Universiteit van Amsterdam en vanaf komende dinsdag tevens hoogleraar aan de Vrije Universiteit op de Westerborkleerstoel voor erfgoed van de oorlog, haalt het voorbeeld aan om duidelijk te maken dat herinneringen per definitie gekleurd zijn. „Wat je ziet is meer dan het lijkt.“

„Historie is geen eenduidig begrip. Wie Westerbork zegt, kan denken aan de radiotelescopie of aan prachtige wandelbossen. Maar de naam staat even goed voor een van de grootste misdrijven uit de Nederlandse geschiedenis: het afvoeren van tienduizenden Nederlandse Joden naar vernietigingskampen in Duitsland. En hoe je daar naar kijkt hangt misschien weer af van je eigen geschiedenis of die van je familie.“

Als historicus en antropoloog houdt Van der Laarse zich bezig met de beleving van historie. „Geschiedschrijving leek heel lang alleen te gaan over namen, feiten en gebeurtenissen. In werkelijkheid kent de historie allerlei lagen. Het begint al met wat je kiest. Direct na de Tweede Wereldoorlog was er helemaal geen oog voor wat de Joden was overkomen. Het ging over burgerslachtoffers, bezetting en verzet, maar niet over de Holocaust. Er werd sowieso weinig teruggesproken. Mensen wilden overleven, ze wilden verder.“

Meeslepend

„Door het Eichmann-proces en andere grote zaken kwam pas in de jaren zestig bij jongere generaties de vraag op: wat is er in godsnaam

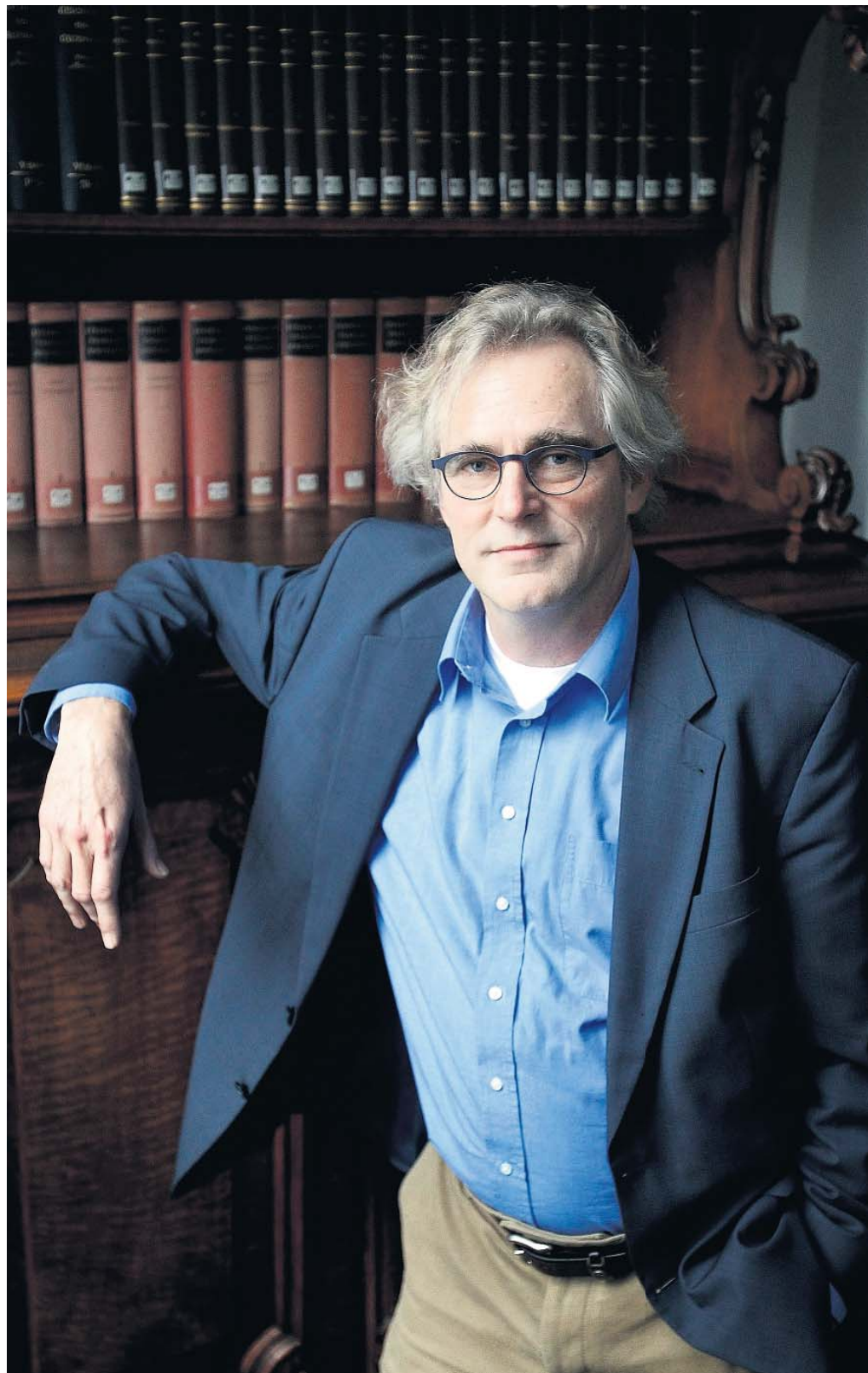
allemaal gebeurd? In Amerika kwam vooral de Holocaust centraal te staan. Maar dan wel op Amerikaanse wijze, met veel meeslepende verhalen, in tv-series, boeken en films, heel vaak in de vorm van fictie. In West-Europa werd de nadruk veel meer gelegd op traumaverwerking, zeg maar de sociaal-psychologische gevolgen van de oorlog.“

Intussen was al veel verloren gegaan van de landschappen, gebouwen en voorwerpen die aan de oorlog herinneren. Van de Laarse: „Er is ontzettend veel gesloopt. De historie moest worden uitgewist. Pas bij de tweede en derde generatie ontstond het verlangen om de plaatsen waar al die tragedies zich hadden afgespeeld te bezoeken. Om te begrijpen, om nog iets tastbaars te voelen bij alle verhalen.“

„Landschappen kunnen schuldig zijn, zoals de dichter Armando het ooit verwoordde. Ze zeggen iets over hoe er in het verleden mee is omgegaan. De nazi's zetten overal in Europa een 'Heimatsering' in gang. Dorpen en steden moesten op Duitse leest geschoeid worden. Door te slopen en te bouwen werd de historie van andere volken uitgewist. Bij zuivering ging het Hitler niet alleen om het ras, maar ook om de inrichting van de ruimte, het aanzien van het landschap.“

Op dezelfde manier werd na 1945 getracht om de sporen van een van de zwartste perioden uit de Europese geschiedenis in de vergetelheid te laten geraken. Nog steeds zijn er mensen die vinden dat je het verleden niet moet oprakelen. We doen momenteel veel archeologisch onderzoek in Westerbork. Alleen al de vuilnisbelt leverde duizenden voorwerpen op die het verhaal vertellen van wat hier gebeurd is.“

Beter gezegd: een verhaal, want behalve met selectie heeft geschiedschrijving ook alles te maken met interpretatie. Van der Laarse: „In een kluis in Washing-

Rob van der Laarse: „Er is ontzettend veel gesloopt. De historie moest worden uitgewist.“ FOTO MAARTJE BLIJDENSTEIN

Lezingenserie

Rob van der Laarse is in februari een van de drie sprekers in de lezingenserie 'Landschap en herinnering' van de werkgroep Studium Generale Fryslân in Tresoar in Leeuwarden. Welke sporen uit het verleden zijn in ons landschap terug te vinden en wat zeggen ze over het hier en nu?

Op woensdag 8 februari spreekt Theo Spek, hoogleraar landschapsgeschiedenis in Groningen over cultuurlandschappen in Noord-Nederland. Op 15 februari komt Van der Laarse aan het woord over het erfgoed van de oorlog. Op 22 februari vertelt sociaal-geograaf Cordula Rooijendijk over de sporen van de Nederlandse strijd tegen het water.

Studium Generale is een initiatief van historisch centrum Tresoar, boekhandel Selexyz De Tille, de faculteit godgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen en de Leeuwarder Courant. Kaarten voor de lezingen (€5 per avond, €12,50 voor de hele serie) zijn te bestellen bij De Tille, info.tille@selexyz.nl 058-2948620

'Geschiedenis is dikwijls instrument van nieuwe machthebbers'

ton worden de schetsen bewaard die Hitler als jonge soldaat ooit tekende van Europese landschappen. Ogenschijnlijk zijn het onschuldige en amateuristische tafereeltjes die geen enkel museum de moeite waard zou vinden. Maar omdat ze door Hitler zijn gemaakt en iets zeggen over zijn beeld van de wereld, laten de Amerikanen ze diep in de kluis liggen en mag niemand erbij.“

Verschillen

Erfgoed krijgt dus betekenis door de verhalen die erbij horen. En die kunnen grote verschillen vertonen. „Onze herinnering is altijd gefragmenteerd en gekleurd. Om de geschiedenis te kunnen begrijpen moet je zoveel mogelijk verhalen verzamelen en laten zien hoe al die lagen over elkaar heen zijn komen te liggen. Erfgoed moet bewaard worden, maar ook toegankelijk gemaakt voor nieuwe generaties.“

Resulaten zijn er inmiddels genoeg. Met anderen was Van der Laarse als adviseur betrokken bij het omvangrijke VWS-programma 'Erfgoed van de oorlog', dat in 2007 begon en €22 miljoen heeft gekost. Met Frank van Vree startte hij de NWO-onderzoekslijn 'Dynamiek van de herinnering'. Een belangrijk gevolg was de digitalise-

ring van alles wat er nog aan erfgoed over de Tweede Wereldoorlog is, zowel bij de overheid als in musea en bij particulieren. En daarnaast de wetenschappelijke reflectie op de betekenis en ontsluiting van het erfgoed.

„Uiteindelijk gaat het er natuurlijk om dat we leren van de geschiedenis. Hoe heeft het kunnen gebeuren? En wat is de actuele morele en politieke betekenis van het verleden, hoe voorkomen we dat gruwelen van toen opnieuw een kans krijgen?“

De rol van de wetenschap daarbij is van groot belang, onderstreept Van der Laarse. „Vergeet niet dat geschiedschrijving heel dikwijls een instrument werd voor nieuwe machthebbers. Oostenrijk had er na 1945 groot belang bij om te worden gezien als eerste slachtoffer van Hitler in plaats van mededader. In grote delen van Oost-Europa is niet Duitsland maar Rusland de belichaming van het kwaad van de Tweede Wereldoorlog. In Amerika wordt de geschiedenis van de oorlog vooral verteld om te laten zien wie de grote winnaar was.“

Leerstoel

Met de Westerborkleerstoel, zo genoemd omdat de stichting Kamp Westerbork medefinanciert, moet de reflectie op de omgang met oorlogserfgoed gestimuleerd worden. De hoogleraarpost is onderdeel van het veel bredere, interdisciplinair onderzoeksinstituut CLUE aan de VU. Daaronder vallen onderzoek en onderwijs op het gebied van historisch en cultureel erfgoed.

Van der Laarse: „We hebben als historici het tijd mee. De belangstelling voor geschiedenis is groter dan ooit. Bij studenten merk ik vooral veel interesse voor Oost-Europa. De twintigste-eeuwse geschiedenis van dat deel van Europa is nog veel heftiger en gecompliceerder dan die van ons. En ligt er ook nog verser in het geheugen.“